

Особую ценность представляют отчетно-статистические документы (доклады, отчеты, информации, материалы статистики). Их необходимо каталогизировать в первую очередь. Просмотру подлежат планы, акты, переписка. Эта документация в целом имеет относительную ценность, а поэтому каталогизировать необходимо наиболее важную ее часть.

В Хмельницком облгосархиве описание документов на каталожных карточках проводится в соответствии с выработанными общими правилами. Однако нередко приходится решать конкретные вопросы, которые не нашли решения в методических пособиях и указаниях.

Фонды исполкомов местных Советов имеют свою особенность. Они содержат сравнительно много дел, материалы которых нужно каталогизировать подокументно (протоколы, решения, обзоры, доклады, отчеты, некоторые информации и др.). Вместе с тем следует во всех случаях, когда это возможно, применять поединичное описание материалов. На нескольких карточках целесообразно расписывать лишь сложные документы, имеющие большое научно-историческое значение (обзоры, доклады, отчеты исполкомов и некоторых областных управлений и отделов). Следует шире применять пообъектный метод описания документальных материалов.

Д. І. Мишко

ПЕРШИЙ ЛИТОВСЬКИЙ СТАТУТ І ЙОГО ІСТОРИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ

Литовський статут 1529 р. є важливим історичним джерелом для вивчення соціально-економічного і політичного розвитку Литви, Білорусії, України і частини західних російських земель XVI ст., на які поширювалось у той час все литовське законодавство. Вивчення цього Статуту допомагатиме науково висвітлити соціально-економічне становище різних груп населення Литовської держави, розкрити взаємовідносини між класами. У Статуті відображено також окремі риси етнічного, культурного і побутового життя народів Великого князівства Литовського.

До укладення першого Литовського статуту у Великому князівстві Литовському було поширено ряд загальнодержавних, обласних і місцевих привілеїв, на підставі яких розв'язувалися урядові, судові, військові, фінансові та інші державні питання. Привілеї і рішення видавалися урядом здебільшого з урахуванням інтересів магнатів. Але були в них положення і твердження, які не відповідали інтересам значної частини землевласників, багатих міщан і духовенства. Українські, білоруські, російські земляни та бояри користувалися обмеженими правами. У своїх листах до великого князя, у

виступах на сеймиках і сеймах вони домагалися привілеїв, якими користувалися великі магнати. На початку XVI ст. у великокнязівській канцелярії зібралось стільки найрізноманітніших скарг, що на підставі існуючого законодавства вже не всі з них можна було розв'язати. Судді, прокуратори, старости та інші урядовці у своїх особистих інтересах по-різному тлумачили статті «Руської правди», «Судебника 1468 р.», численних привілеїв і великокнязівських грамот, на підставі яких розв'язували юридичні справи. З кожним новим привілеєм все більше зростала плутанина в керівництві державою і, зокрема, в судочинстві.

Наприкінці XV — на початку XVI ст. точилися тривалі війни між Великим князівством Литовським і Росією за Смоленщину і Чернігово-Сіверщину. Великі магнати цих земель та багато панів із своїми володіннями перейшли на бік московського князя Івана III. В 1503 р. Литовська держава після значної поразки змушена була укласти з Росією перемир'я, в результаті якого до Росії відійшла майже вся Чернігово-Сіверщина. В 1508 р. на Поліссі розгорнувся рух за визволення з-під литовського панування, який очолили українські магнати Глинські. Все це змушувало великокнязівський литовський уряд вживати нових адміністративних заходів щодо зміцнення держави — усувати гострі суперечки між феодалами, дипломатичним шляхом послаблювати наступ Польщі. Виданням нового державного закону литовська рада панів намагалася зміцнити свою владу.

Дальший розвиток феодално-кріпосницьких відносин, у свою чергу, викликав необхідність єдиної кодифікації феодалного права Литовської держави. Питання про укладання Статуту стало на чергу дня. Про це є пряма згадка у привілеї для Волинської землі 1501 р., де сказано, що чинність цього привілею має тимчасовий характер. «Пока права Статута у отчизне нашей уставим..., тогда вси земли наши одного права держати мають и одним правом сужены будут podle Статуту», — писав великий литовський князь Олександр¹.

Магнати категорично виступали проти створення Статуту. Вони розуміли, що видання його неминуче обмежить їх владу і привілеї. Основна маса дрібних феодалів вимагала, щоб в Литовській державі для них були запроваджені такі самі привілеї, якими користувалася польська шляхта. На Віленському сеймі 1514 р. литовська шляхта знову підняла питання про створення загальнодержавного закону для Великого князівства Литовського. Але магнати одностайно виступили проти, і сейм не прийняв ніякого рішення².

¹ А. Ясинский. Уставные земские грамоты. К., 1888, стор. 73.

² М. К. Любавский. Литовско-русский сейм. М., 1901, стор. 199.

На Городельському сеймі 1522 р. литовська шляхта рішуче поставила питання про створення нового закону. Великому князю було подано прохання переважної більшості учасників сейму щодо створення Статуту. Під тиском шляхти і за дозволом ради панів великий литовський князь Сігізмунд I погодився дати розпорядження державній канцелярії розпочати підготовку до укладання Статуту³.

В тому ж році було доручено найбільш досвідченим юристам Литовської держави приступити до виконання вказівок великого князя. У Вільно зібралися численні судді, прокуратори, писарі урядових канцелярій, які вивчали «Руську правду», різні литовські привілеї, польське законодавство, юридичні закони інших країн і звичаєве право. Незабаром Статут було створено і розглянуто на тому ж Городельському сеймі. Він викликав багато заперечень як з боку магнатів, так і з боку шляхти. На сеймі були прийняті лише окремі розділи і артикули. Протягом двох наступних років Статут допрацьовувався у великокнязівській канцелярії. У 1524 р. Сігізмунд I доручив своєму секретарю Михайлу Вежкгайлу передати виправлений Статут на Брестський сейм для затвердження. Канцлеру Великого князівства Литовського Гаштовту доручили поширити Статут у багатьох примірниках і дати розпорядження урядовцям користуватися ним у Литовській державі під час розв'язання всіх питань державного, судового, громадського та іншого характеру⁴.

Але Брестський сейм 1524 р. також не ствердив Статуту і висловив багато нових претензій до окремих його розділів і артикулів. Статут викликав серйозні заперечення з боку шляхти, що намагалася внести до нього багато таких доповнень, які б зрівнювали її у правах з магнатами. У зв'язку з цим ще майже чотири наступні роки Статут допрацьовувався великокнязівськими юристами. Лише в 1528—1529 рр. він був прийнятий Віленським сеймом і став першим феодальним кодексом Великого князівства Литовського⁵.

Статут 1529 р. був складений так, що закріплював за магнатами і значними панами всі їхні попередні права і привілеї, гарантував їм керівну і панівну роль в економічному і політичному житті Литовської держави. Намагання дрібної шляхти одержати рівні права з магнатами закінчилися безрезультатно.

³ Документи Московського архива министерства юстиції, т. I. М., 1897, стор. 516.

⁴ Там же, стор. 516.

⁵ С. Борисенок. Списки Литовського статуту 1529 р.—Праці комісії для вивчення історії західноруського та українського права, вип. II. К., 1929, стор. 34—37.

Литовський статут 1529 р. поширювався в численних списках і мав однакову юридичну силу на території всього Великого князівства Литовського⁶. У передмові до Статуту говориться: «Ми, Жикгимонт... умыслом добрым и з ласки нашею господское хотячи обдаровати правы хрестьянскими, всим прелатом, княжатом, паном хоруговным, велможам, рыцарем повышоным, шляхте и всему посполству и их поданым и тубылцом земель Великого князства нашего Литовского, которого бы колвек стадла а стану были, вси их права и привилея костелные, так латынского закону, яко и греческого, теж и светцкие, которые от памяти королей и великих князей и от неколи отца нашего Казимера и брата нашего Александра, продков наших, за живота их, на которые бы колве добра и волности мети мають»⁷.

Як бачимо, великий литовський князь обіцяє всіляко захищати економічні, політичні і релігійні інтереси всього населення держави⁸. Але це залишилося лише декларацією. В державі панувало політичне засилля великої феодальної знаті, яка фактично керувала державою. Було видано розпорядження, згідно з яким жорстоко каралися ті урядовці, що користувалися старими законами.

Перший Литовський статут 1529 р. складався з короткої передмови, 13 розділів і близько 240 артикулів. Слід підкреслити, що в списках, які збереглися до наших днів, вміщено різну кількість артикулів. Це пояснюється тим, що Статут весь час доповнювався новими положеннями, уточнювався. Тому в списках Статуту нумерація артикулів часто не збігається. Проте в цілому Литовський статут є закінчений юридичний документ, в якому знайшли оформлення основні правові норми.

У першому розділі в усіх 26 артикулах йдеться про узаконення феодальної власності на землю, збереження і зміцнення існуючого ладу. Цей розділ має вступний характер, і в ньому відображено найважливіші політичні завдання Великого князівства Литовського⁹.

У другому розділі, що складається з 15 артикулів, мовиться про обов'язкову військову службу всіх землевласників. Хто ухилявся від служби, той втрачав право на землеволодіння¹⁰.

Третій розділ складається з 17 артикулів. У них головну увагу звернено на зміцнення прав землевласників, за якими

⁶ С. Борисенюк. Списки Литовського статуту 1529 р.—Праці комісії для вивчення історії західноруського та українського права, вип. II, стор. 40.

⁷ Статут Великого князства Литовского 1529 года. Минск, 1960, стор. 31.

⁸ Там же, стор. 14—15.

⁹ Там же, стор. 31—41.

¹⁰ Там же, стор. 42—47.

зберігалось спадкове землеволодіння на «вечные времена». Великий князь був зобов'язаний всіляко захищати інтереси магнатів і панів ¹¹.

У четвертому розділі говориться про права жінок і дітей землевласників на спадковість після смерті голови сім'ї. У 15 артикулах передбачені різні форми спадковості на землю, майно, йдеться про заповітні грамоти і їх законність. Жінкам надавалось право на вільне одруження ¹².

П'ятий розділ має 17 артикулів. У ньому йдеться про права і обов'язки опікунів, яким доручалося турбуватись про сиріт і доглядати їх господарство до повноліття. Ряд артикулів цього розділу також присвячено різним формам успадкування майна і законності заповітних грамот ¹³.

У шостому розділі говориться про утворення і діяльність судів і судочинство. В ньому вміщено 28 артикулів. Відповідальність за дотримання Статуту на місцях покладалася на воевод, старост, суддів, прокураторів, писарів і т. д. Великі феодалі підлягали не місцевим судам, а юрисдикції великокнязівського суду ¹⁴.

Сьомий розділ складається з 30 артикулів. У ньому мовиться про різні форми покарання злочинців за вбивство, поранення, крадіжку, всякі форми насильства і т. д. Статут передбачав жорстоку розправу над трудящими, коли вони виступали проти феодалів ¹⁵.

Восьмий розділ, що складається з 20 артикулів, присвячено викладові прав феодалів на землеволодіння, а також розв'язанню судових питань між ними. Всі спірні питання між землевласниками передбачалося розв'язувати на місцях за допомогою воевод, повітових старост або виїзного великокнязівського суду ¹⁶.

У дев'ятому розділі — 14 артикулів. У них говориться про мисливські угіддя, бортні дерева, риболовство, місця збирання хмелю тощо. Йдеться про зміцнення приватної власності на всі угіддя, і визначається певна сума штрафу або інше покарання тих, хто порушує ці закони ¹⁷.

Десятий розділ складається з 10 артикулів — про купівлю, продаж, застава, відписання землі та різного майна ¹⁸.

Одинадцятий розділ містить у собі 13 артикулів, в яких йдеться про різні покарання за вбивство, поранення, каліцтво та інші форми насильства, заподіяні непривілейованим лю-

¹¹ Статут Великого княжества Литовского 1529 года, стор. 48—53.

¹² Там же, стор. 54—59.

¹³ Там же, стор. 61—68.

¹⁴ Там же, стор. 69—83.

¹⁵ Там же, стор. 84—92.

¹⁶ Там же, стор. 93—103.

¹⁷ Там же, стор. 104—109.

¹⁸ Там же, стор. 110—113.

дям — селянам, ремісникам, торговцям, дворовим холопам тощо. Феодали фактично не відповідали за насильство над трудящими¹⁹.

У 14 артикулах дванадцятого розділу йдеться про покарання тих людей, які привласнювали собі чуже майно²⁰.

Нарешті, в тринадцятому розділі також йдеться про покарання селян і міських мешканців за вбивство, крадіжку і т. д. У 24 артикулах говориться про жорстоку розправу над трудящими, коли вони вбивали землевласника або грабували панське майно. За все це селян і міщан засуджували на шибеницю. А коли злодієм і вбивцею був шляхтич, він мав заплатити лише невеликий штраф потерпілому землевласнику за вбивство його селянина²¹.

Перший Литовський статут юридично узаконив ті права феодалів в економічному і політичному житті, якими вони вже давно користувались на практиці.

Над вивченням першого Литовського статуту працювало багато вчених. Російські буржуазні історики і юристи намагалися довести, що цей Статут був кодифікацією давнього руського права в розширеному тлумаченні. Польські буржуазні юристи твердили, що він був кодексом лише польського права, пристосованого до економічного і політичного життя Литовської держави XVI ст.

Такі погляди неправильні. Фактично Литовський статут 1529 р. був оригінальним кодексом феодального права Великого князівства Литовського. В. Пічета підкреслив, що в Статут не вводилися нові юридичні закони, а лише узагальнювалися, систематизувалися і узаконювалися ті правові норми, які вироблялися у процесі соціально-економічного і політичного життя населення всіх земель, що входили до складу Великого князівства Литовського²².

Одним із важливих питань є встановлення джерел, які були покладені в основу створення першого Литовського статуту. Відомий український юрист М. Максимейко в своїх дослідженнях дійшов висновку, що основою Статуту було руське звичаєве право і законодавчі джерела Русі²³. З таким твердженням важко погодитися, бо в ньому не враховано тих соціально-політичних змін, що сталися в суспільстві. М. Макси-

¹⁹ Статут Великого князівства Литовського 1529 года, стор. 114—118.

²⁰ Там же, стор. 119—123.

²¹ Там же, стор. 124—131; Законодательные акты Великого князівства Литовського XV—XVI вв. М., 1936, стор. 5, арт. 3.

²² В. И. Пичета. Литовский статут 1529 г. и его источники.— Ученые записки Института славяноведения Академии наук СССР, т. V. М., 1952, стор. 244—258.

²³ Н. А. Максимейко. Источники уголовных законов Литовского статута. К., 1894; його ж. «Русская Правда» и литовско-русское право. К., 1904, стор. 5—9.

мейко не показав того, що укладачі Литовського статуту використали цілий ряд нових досягнень у галузі юридичного законодавства як Литовської держави, так і сусідніх країн, недооцінив тієї обставини, що створення першого Литовського статуту було одним із важливих заходів дальшої боротьби Литовської держави за збереження своєї незалежності від Польщі і зміцнення панування литовських феодалів над загарбаними білоруськими, українськими і російськими землями. Нарешті, М. Максимейко не побачив загострення класових суперечностей у Литовській державі, що змушувало великокнязівський уряд вживати різних заходів, щоб зберегти панування феодалів над трудящими масами.

Говорячи про джерела Литовського статуту, В. Пічета писав: «При дослідженні питання про джерела Статуту першої редакції необхідно не тільки показати сукупність усіх його джерел, але й розкрити як та або інша звичаєва норма відоміювалась і доповнювалась у процесі судових рішень. Зміна юридичних норм звичаєвого права, звичайно, була неминучим актом судової творчості, оскільки розвиток соціально-економічних відносин настійно вимагав дальших змін і пристосування до них юридичних форм»²⁴. Отже, лише глибоке і наукове вивчення соціально-економічного розвитку і політичного становища Великого князівства Литовського дає можливість показати і науково обгрунтувати, які історичні і юридичні джерела були покладені в основу цього важливого феодального кодексу.

Статут мав і міжнародне значення. Він був відомий у Росії, Польщі, Молдавії, Кримському ханстві та в інших державах.

Юристами вже давно доведено, що в основі Литовського статуту лежить «Руська правда». Цього ніхто із вчених і не заперече. Відомо, що до видання Земського привілею 1447 р., Судебника 1468 р. і Литовського статуту 1529 р. на всій території Великого князівства Литовського була поширена «Руська правда», якою урядовці всюди керувалися при розв'язанні цивільних і кримінальних справ. Але феодальне право Великого князівства Литовського протягом XIV і XV ст. зазнавало дальшого розширення і вдосконалення. Воно утворювалось у нових соціально-економічних умовах, коли розгорнувся процес масового закріпачення селян, невпинного зростання податків і феодальної ренти, загострення класової і народно-визвольної боротьби. Звідси цілком природно випливає, що укладачі Литовського статуту не могли обмежитися лише «Руською правдою». Аналіз розділів і артикулів Литовського статуту

²⁴ Статут Великого княжества Литовского 1529 года. Передмова, стор. 23.

свідчить, що його укладачі крім «Руської правди» використали такі юридичні документи: привілей Ягайла 1387 р., Городельський привілей Ягайла і Вітовта 1413 р., привілей Сігізмунда 1432 р., привілей Ягайла 1432 р., привілей Сігізмунда 1434 р., Земський привілей 1447 р., Судебник Казіміра 1468 р., привілей Олександра 1492 р., привілей Сігізмунда 1506 р. та ряд інших привілеїв, виданих окремим землям, містам і т. д.²⁵

До укладання Статуту судді під час розв'язання судових скарг з різних питань не могли знайти поради ні в «Руській правді», ні в Земському привілеї 1447 р., ні в Судебнику 1468 р. Тому великокнязівські судді часто змушені були звертатись до Вісліцько-Петрковського статуту 1368 р., судової практики польського, німецького, угорського та іншого законодавства²⁶. Використання в Литовській державі польського шляхетського права було цілком нормальним явищем. Воно впливало з польсько-литовської унії і династичних зв'язків між обома державами, які особливо посилювались після смерті литовського князя Сігізмунда (1440 р.), коли польський король одночасно був і великим литовським князем. Тому в Литовській державі ще з середини XV ст. широко використовувалися норми польського феодального права, які активно впливали на формування державного законодавства Великого князівства Литовського.

Перший Литовський статут складений на підставі всіх великокнязівських привілеїв, виданих в Литовській державі, починаючи від привілею Ягайла 1387 р. і закінчуючи привілеєм Сігізмунда I 1529 р. У ньому знайшли своє відображення досягнення урядової практики великокнязівської канцелярії, важливі норми звичаєвого права, які були вироблені суспільством на території Великого князівства Литовського.

Великокнязівський уряд у 1529 р. видав постанову, якою зобов'язав воевод і старост поширити Статут в Литовській державі. Органам місцевої влади було дано вказівку, в якій говорилося про заміну попередніх законів єдиним державним Статутом. Правда, пройшло близько десяти років, поки цей новий закон був розмножений і поширений у Литві, Білорусії і на Україні.

Складне економічне і політичне становище Литовської держави змусило литовського князя створити комісію для доповнення нового кодексу. Юристи протягом кількох років займалися удосконаленням Статуту. До нього було внесено багато юридичних доповнень, які приймалися литовськими сеймами після 1529 р. Кількість артикулів у Статуті значно збіль-

²⁵ Законодательные акты Великого княжества Литовского XV—XVI вв.

²⁶ Н. А. Максимова. Источники уголовных законов Литовского статута, стор. 2—8.

шено. Чимало уточнень було внесено в розділи про судочинство.

В результаті тривалих суперечок на сеймі 1566 р. було прийнятий другий Литовський статут. У ньому ще більше розширялися права шляхти на землеволодіння і незалежність від магнатів. За цим Статутом у Литовській державі утворювалися нові гродські (кримінальні) і земські суди, апеляційні юридичні установи в окремих землях і Вільно. Всім землевласникам заборонялося свавільно захоплювати чужу землю і майно.

Проте і після видання другого Литовського статуту магнати фактично зберегли своє панування. Дальше удосконалення Статуту здійснювалося після Люблінської унії 1569 р. Третій Статут зазнав великого розширення і доповнення новими розділами, статтями і артикулами. До нього було внесено багато положень, запозичених з польського законодавства. У 1588 р. він був затверджений на литовському сеймі і поширений у Литві та Білорусії. Тоді майже всі українські землі були під владою Польщі. Але Польща не могла запровадити на Україні Вісліцько-Петрковського статуту 1368 р., написаного латинською мовою. Тому вона дозволила на Україні всім урядовцям керуватись третім Литовським статутом 1588 р.

Литовські статuti укладали досвідчені юристи, які дістали освіту в Краківському, Празькому і Паризькому університетах, де вивчали римське право, юридичні документи західних та східних держав, і використали свої знання під час удосконалення литовського законодавства. Вони уміло поєднали різні юридичні норми із звичаєвим правом, що було великим досягненням у розвитку юридичної науки.

Незабаром про литовські статuti стало відомо і в Росії. Під час укладання Судебника Івана IV в 1550 р. російські юристи використали окремі статті першого Литовського статуту. В Судебнику підкреслюється необхідність зміцнення поміщицького землеволодіння, розширення прав феодалів у політичному житті, наголошується на обов'язку землевласників виконувати державні повинності і т. д. Про права бояр в одній із статей Судебника говориться: «Во всех городах Московской земли наместником детей боярских не судити ни в чем»²⁷. В Судебнику Івана IV є пряме повторення першого Литовського статуту про прикріплення селян до землі та їх обов'язок виконувати всі феодалні повинності. В обох юридичних документах є подібні статті, де йдеться про заборону надавати привілеї тим селянам, які раніше ними не користувалися. Деякі статті Литовського статуту, що закріплювали безправність селян, зустрічаються і в російському Судебнику 1582 р., зокрема статті про покарання селян за невиконання

²⁷ Курс источниковедения СССР, т. I. М., 1940, стор. 161, 163.

феодальних повинностей, напади на феодальні маєтки, крадіжку, випаси посівів, сінокосів, підпалювання тощо²⁸.

Литовські статuti були використані під час укладання російського «Уложения царя Алексея Михайловича 1649 г.». За їх прикладом в «Уложении» спочатку подані державні закони, потім визначені процесуальні норми, кримінальне і цивільне право. Дуже багато присвячено уваги зміцненню влади феодалів над селянами, судочинству, переслідуванню тих селян, які заподіяли шкоду землевласникам²⁹. Феодали дістали необмежене право шукати своїх селян, що втекли.

На Україні литовські статuti широко використовувалися в судочинстві XVII ст. і першої половини XVIII ст. Після воз'єднання України з Росією на Лівобережній Україні судочинство переважно провадилося за литовськими статутами.

В другій половині XVIII ст. царський уряд повністю скасував автономію України. На Україну було поширено загально-російське законодавство. Але в судочинстві ще протягом майже ста років використовували литовські статuti³⁰.

У другій чверті XIX ст. царським урядом була зроблена спроба створити на підставі литовських статутів та інших юридичних законів «Западный кодекс». Проте вона закінчилась повною невдачею. У 1840 р. царизмом було категорично заборонено використовувати литовські статuti під час розгляду судових скарг та вирішення інших політичних питань.

Перший Литовський статут є цінним юридичним документом для наукового висвітлення соціально-економічного, суспільно-політичного, громадського і побутового життя трудящих мас Литовської держави загалом і українського народу зокрема. Незважаючи на те, що цей юридичний кодекс створювався в інтересах класу феодалів, він відіграв значну роль в удосконаленні процесуального, кримінального і цивільного права ряду країн Східної Європи. В ньому зосереджені важливі правові норми феодально-кріпосницьких відносин, які дають нам можливість глибше показати соціальне і юридичне становище різних класів і груп українського народу в минулі століття.

²⁸ А. И. Андреев. О происхождении и значении Судебника 1589 г. Петроград, 1922, стор. 5—8.

²⁹ Н. Загоскин. Уложение царя и великого князя Алексея Михайловича и Земский собор 1648—1649 гг. Казань, 1879.

³⁰ С. В. Юшков. История государства и права СССР, ч. 1. М., 1950; В. С. Кульчицкий. Кодификация права на Украине у XVIII ст. Львів, 1958.

ПЕРВЫЙ ЛИТОВСКИЙ СТАТУТ
И ЕГО ИСТОРИЧЕСКОЕ ЗНАЧЕНИЕ

Резюме

Первый Литовский статут 1529 г. представляет собой развернутый кодекс феодального права Великого княжества Литовского и имеет большую научную ценность. Он дает богатый материал для изучения социально-экономического, политического и культурного развития Литвы, Белоруссии, Украины и других земель, входивших в состав Литовского государства. Статут состоит из 13 разделов и около 240 артикулов.

Основное содержание Статута определялось интересами магнатов и панов. Статут составлен на основании «Русской правды», «Литовского судбника 1468 г.», многочисленных привилеев великих литовских князей и польских королей, польского феодального права, обычного права и т. д. В нем нашли отражение государственное устройство и управление, процесс судопроизводства и гражданское право.

Все разделы и артикулы Статута подчинены интересам развития Литовского государства, расширения и укрепления политического господства класса феодалов над трудящимися. В Статуте отражено полное бесправие государственных и закрепощенных крестьян, холопов и бездомных людей, он является свидетельством глубоких классовых противоречий между феодалами и крестьянами.

На основании первого Статута в Литовском государстве в 1566 г. был издан в расширенном виде второй, а в 1588 г. — третий Статут. Все они применялись на Украине в судопроизводстве и при решении гражданских дел в XVI — первой половине XIX в. Литовские статуты были использованы при составлении «Уложения царя Алексея Михайловича 1649 г.» и других документов русского законодательства. В XVIII и первой половине XIX в. русским правительством были сделаны попытки на основании литовских статутов создать новую кодификацию «Прав, по которым судится малороссийский народ» и уложить новый «Западный кодекс», но они закончились безрезультатно. Однако собранные при этом материалы имеют большое научное значение.

О. С. Компан

УКРАЇНСЬКІ СЛОВНИКИ XVI—XVII ст.
ЯК ІСТОРИЧНЕ ДЖЕРЕЛО

З розвитком історичної науки все більшої ваги набирає проблема історичного джерела. Пояснюється це тим, що, з одного боку, розширюється коло досліджуваних питань, а з другого — думки вчених невпинно проникають в глибинні процеси розвитку людського суспільства. Потреба в розширенні кола